

A systematic review of place attachment studies with an emphasis on its relationship with sense of place

Sepideh Zeidi

Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran

Mahmoud Ghalehnoee¹

Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran

Eissa Esfanjari Kenari

Department of Restoration and Restoration of Historical Buildings and Textures, Faculty of Conservation and Restoration, Isfahan University of Arts, Isfahan, Iran

Introduction

Background and Problem Statement: The concepts of sense of place and attachment to place are two main pillars of research on the emotional connection of humans to the physical and social environment and are of fundamental importance in fields such as environmental psychology and urban planning. However, in the research literature, a conceptual ambiguity and extensive semantic overlap between these two key terms are observed, such that many empirical studies use these concepts synonymously and provide no precise explanation of the theoretical and methodological boundaries. This scientific confusion has not only prevented the development of accurate theoretical models but also challenged the methodological accuracy in the selection of measurement tools and the accumulation of knowledge.

Research Objective: The main objective of this research is to develop a clear analytical framework through a systematic review to identify the differences, similarities, and trends in these two key concepts and, by removing existing ambiguity, enhance the strength and accuracy of the theoretical foundations of future research.

Theoretical Framework

This research is situated within the theoretical frameworks of environmental psychology and humanistic geography, which emphasize the interaction and triadic nexus among the individual, mental processes (emotions and meaning), and the physical environment. Ontologically, “sense of place” is rooted in phenomenological and subjective perspectives that focus on individual and collective meaning-making of the environment. In contrast, “place attachment” is often shaped by affective-identity theories and emphasizes the behavioral, emotional, and more observable dimensions of this nexus. The theoretical framework of this study focuses on

1. Corresponding Author: m.ghalehnoee@aui.ac.ir

a comparative analysis of four key dimensions to explore in depth the distinctions: 1. nature and definition (subjective versus objective), 2. constitutive components (such as identity and affiliation), 3. measurability (direct and global measurement), and 4. temporal dimension of formation (short-term versus long-term).

Methodology

Research approach: This study adopted a domain review approach to comprehensively and structurally map existing knowledge and highlight key distinctions. This method ensures the validity and transparency of the review process by following the PRISMA standards.

Collection and analysis process: An initial search using Web Viewer and Publish or Parish software in Google Scholar led to the identification of approximately 500 relevant articles. After a screening phase based on title and abstract, and an assessment of article quality, 36 articles that directly compared and conceptually distinguished these two constructs were selected for in-depth qualitative content analysis. This process enabled an objective synthesis of knowledge and the mapping of research trends.

Discussion and Findings

A content analysis of the 36 selected articles revealed significant substantive differences in the four dimensions of the theoretical framework:

Differences in nature and definition:

Sense of place is an abstract, phenomenological, multidimensional, and subjective construct that, due to its qualitative nature, lacks a universal definition and a direct, unified measurement tool. Sense of place is often presented as a prerequisite or context for attachment.

Place attachment is more objective, tangible, and positive. This construct has relatively more consistent definitions and has specific, measurable dimensions (such as place identity and place attachment).

Measurability and research trends:

Due to its more precise definition and higher measurability through standardized instruments (such as attachment scales), place attachment has become more popular in empirical research. Research trends indicate that since 2016, scientific attention to place attachment has increasingly surpassed that of person attachment.

Temporal dimension:

“Sense of place” can be formed more quickly and immediately upon exposure, but “place attachment” is an emotional bond that often develops in a deeper and longer process and requires a history of interaction with the place.

Conclusion

Structured review and implications: The results of this systematic review emphasize the need for careful and distinct use of the terms “sense of place” and “place attachment” in future research. Their fundamental distinctions in terms of nature (subjective versus objective), measurability, and temporal dimension suggest that their interchangeability can undermine the validity of findings and the power of theorizing. By clarifying this conceptual gap and providing a coherent analytical framework, this study serves as a valuable methodological guide for researchers. This framework can help to avoid contradictory results and strengthen the theoretical foundations in all future studies related to the human-place connection.

Keywords: Place, Sense of place, Attachment to place, Systematic review

Citation:

Zeidi, S., Ghalehnoee, M & Esfanjari Kenari, E. (2025). A systematic review of place attachment studies with an emphasis on its relationship with sense of place. *Journal of Urban Studies on Space and Place*, 9(36), 57-82. <https://doi.org/10.22034/jspr.2025.2071409.1165>

DOI: <https://doi.org/10.22034/jspr.2025.2071409.1165>

URL: https://jspr.jdisf.ac.ir/article_732812.html?lang=en

Copyrights:

©2023 by the authors. Published by Journal of Urban Studies on Space and Place.

This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)).

مرور دامنه‌ای بر مطالعات دل‌بستگی به مکان با تأکید بر رابطه آن با حس مکان

سپیده زیدی

گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

محمود قلعه‌نویی^۱

گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

عیسی اسفنجاری کناری

گروه مرمت بنا و احیای بافت‌های تاریخی، دانشکده حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

چکیده

مفاهیم حس مکان و دل‌بستگی به مکان به‌عنوان هسته مطالعات پیوند عاطفی انسان با محیط اهمیت زیادی دارند. با این حال، در ادبیات پژوهشی، ابهام مفهومی و تداخل معنایی گسترده‌ای میان این دو اصطلاح وجود دارد، به نحوی که غالباً به جای یکدیگر و بدون تبیین مرزهای نظری دقیق به کار برده می‌شوند. این سردرگمی، دقت روش‌شناختی و توسعه نظری در این حوزه را با چالش مواجه ساخته است. هدف و مسئله اصلی این پژوهش، دستیابی به یک چهارچوب تحلیلی شفاف از طریق مرور نظام‌مند است تا تفاوت‌ها، شباهت‌ها و روندهای مطالعاتی این دو مفهوم کلیدی را مشخص کند و با رفع ابهام موجود، به استحکام مبانی نظری تحقیقات آینده کمک کند. پژوهش حاضر، از رویکرد مرور دامنه‌ای با استفاده از استانداردهای پریزما بهره می‌برد. با جست‌وجو در پایگاه‌های علمی و ارزیابی کیفیت، از مجموع ۵۰۰ مقاله اولیه، تعداد ۳۶ مقاله مرتبط با تمایز مفهومی انتخاب و سپس تحت تحلیل محتوای کیفی عمیق قرار گرفتند. یافته‌ها نشان دادند که این دو مفهوم علاوه بر همپوشانی، دارای تفاوت‌های ماهوی هستند: «حس مکان» سازه‌ای انتزاعی، پدیدارشناسانه و فاقد ابزار سنجش مستقیم و جهانی است. در مقابل، «دل‌بستگی به مکان» عینی‌تر، ملموس‌تر و دارای تعاریف ثابت‌تر و ابزارهای اندازه‌گیری شفاف‌تری است. این تمایزها توضیح می‌دهد که چرا «دل‌بستگی به مکان» از سال ۲۰۱۶ توجه علمی بیشتری را به خود جلب کرده و در تحقیقات تجربی محبوبیت بیشتری یافته است. نتیجه‌گیری (بازنگری ساختاری) این مرور بر ضرورت استفاده دقیق از اصطلاحات بر اساس تفاوت‌های آن‌ها در ابعاد ذهنی در برابر عینی، قابلیت اندازه‌گیری و زمانمندی شکل‌گیری تأکید می‌کند. ارائه این چهارچوب مفهومی شفاف، راهنمای روش‌شناختی ارزشمندی برای پژوهشگران فراهم آورده و به جلوگیری از نتایج متناقض و تقویت بنیان‌های تئوری در مطالعات پیوند انسان و مکان یاری می‌رساند. کلمات کلیدی: مکان، حس مکان، دل‌بستگی به مکان، مرور دامنه‌ای.

مقدمه و بیان مسئله

سازه‌های متعددی برای توصیف پیوند عمیق فرد با محیط تعریف شده‌اند که از محوری‌ترین آن‌ها می‌توان به حس مکان و دلبستگی به مکان اشاره کرد.

یکی از معانی مهم در ارتقای کیفیت محیط انسانی «دلبستگی به مکان» است که مبین احساسات عمیق فرد نسبت به یک موقعیت خاص جغرافیایی یا مکان خاص است که در فرایند تعامل به مکان کالبدی و معنا بخشیدن به آن شکل می‌گیرد و به بروز احساساتی چون تعلق مکانی و ریشه داشتن در مکان منجر می‌شود (Low & Altman, 1992). به دلیل ماهیت بین‌رشته‌ای این موضوع، تأثیرات مختلف شناخت‌شناسی و نظریه‌ای به کار رفته است که به بروز اختلاف نظر در مورد چگونگی تعریف، مفهوم‌سازی و ارزیابی دلبستگی به مکان منجر شده است. برای مثال، تعاریف وابستگی به مکان بر اساس محورهای مختلف متفاوت هستند یا بر کیفیت پیوند بین افراد و مکان تمرکز دارند (نظیر: آلمن و لو، ۱۹۹۲)، یا بر نتیجه‌های مرتبط با آن پیوندها (نظیر: وضعیت رفاه روانی، حیولیانی و فلدمن، ۱۹۹۳؛ سرمایه‌گذاری روان‌شناختی و رفتاری، نظیر: هومان، ۱۹۹۲) یا بر ساختارهای مرتبط، مانند هویت مکان (نظیر: مور و گریف، ۱۹۹۴؛ اسپلر، ۱۹۹۶) تمرکز می‌کنند. در نتیجه، تاکنون هیچ چهارچوب نظری جامع و پذیرفته‌شده‌ای برای این موضوع توافق نشده است (Inalhan et al, 2021).

با وجود تفاوت‌های بنیادین این دو سازه از نظر فلسفی، معرفت‌شناختی و زمانمندی شکل‌گیری، یک ابهام مفهومی و روش‌شناختی گسترده در ادبیات پژوهشی به چشم می‌خورد؛ به گونه‌ای که بسیاری از مطالعات تجربی، این دو مفهوم را به‌طور متقابل و بدون تمایز کافی به کار می‌برند و یا مرزهای میان آن‌ها را به‌درستی تبیین نمی‌کنند. این سردرگمی صرفاً محدود به واژگان نیست، بلکه بر اعتبار علمی و پیشرفت حوزه مطالعات مکان عواقب جدی داشته است:

۱. ضعف در بنیان نظری: این تداخل مفهومی، مانع از

مکان، در واژگان کلی ما، به فضایی اطلاق می‌شود که از طریق فرایندهای شخصی، گروهی یا فرهنگی معنا یافته است. پیوند عمیق و عاطفی با مکان، مفهومی هستی‌شناختی است که مفاهیم متعددی چون دلبستگی به مکان^۱، ریشه در مکان^۲، هویت مکان^۳ و حس مکان^۴ را در بر می‌گیرد که آبشخور همه آن‌ها منشأ نظری مفهوم مکان است (Lewicka, 2011). عبارت «حس مکان» برای نخستین بار در سال ۱۹۶۸ با مطالعه‌ای با عنوان «بازیابی حس مکان: تأملات الهیاتی بر محیط بصری»^۵ در ادبیات بررسی شده است. این مفهوم موضوع مطالعات در رشته‌های مختلف (از جمله علوم طبیعی، علوم اجتماعی و علوم انسانی) است، با این حال، تعریف آن بر اساس ادبیات موجود همچنان چالش‌برانگیز است (Nelson et al, 2020). حس مکان یک پیوند فرد به مکان است و بعضی اوقات با عباراتی مانند دلبستگی به مکان، معنای مکان^۶، هویت مکان، وابستگی به مکان^۷ و احساس تعلق^۸ جایگزین می‌شود (Low & Altman, 1992؛ Proshansky, 1978). این به این دلیل است که ارتباط شخص با مکان می‌تواند از نظر ماهیت متفاوت باشد، از جمله ارتباطات فیزیکی، روان‌شناختی، احساسی و یا تجربی و مکان می‌تواند به شیوه‌های مختلفی تعریف شود که تحت تأثیر حوزه‌های مختلف علمی قرار دارد (Nelson et al, 2020). با توجه به مواردی که اشاره شد، مفهوم مکان، به‌عنوان بستر عواطف، هویت و تجربه‌های انسانی، یکی از مباحث کانونی در حوزه‌های علوم رفتاری، روان‌شناسی محیط و برنامه‌ریزی شهری است. در این حوزه،

1. Place attachment
2. Rootedness
3. Place identity
4. Sense of place
5. Restoration of a Sense of Place – Theological Reflection on Visual Environment
6. Place meaning
7. Place dependence
8. Sense of belonging

توسعه مدل‌های نظری دقیق برای درک ماهیت، مؤلفه‌ها و فرایند شکل‌گیری هریک از این پدیده‌ها به‌طور مستقل شده است.

۲. چالش‌های روش‌شناختی: فقدان تمایز شفاف، به انتخاب ابزارهای سنجش نامناسب و نامنطبق منجر می‌شود؛ برای مثال، سنجش «حس مکان» (که اغلب انتزاعی و کیفی است) با ابزارهای عینی‌تر «دل‌بستگی به مکان»، نتایج متناقضی را در پی دارد.

۳. کُنند شدن انباشت دانش: نبود یک مرجع واحد و اجماعی برای تمایز این دو مفهوم کلیدی، انباشت منظم و هدفمند، دانش در این رشته را با اختلال مواجه کرده است.

بنابراین، ضرورت حیاتی این پژوهش در پر کردن یک شکاف تحقیقاتی مهم نهفته است. در شرایطی که مطالعات متعددی به‌صورت مجزا به هریک از این سازه‌ها پرداخته‌اند، جای یک مطالعهٔ مرور دامنه‌ای و تحلیلی که با روشی عینی و سنتزگرا، ادبیات موجود را غربال کرده و تمایزها و شباهت‌های این دو مفهوم را از زوایای مختلف (تعریف، ابعاد سازنده، قابلیت اندازه‌گیری و بعد زمانی) به‌طور مستدل و شفاف مشخص کند، به‌شدت خالی است.

حال سؤال این است که رابطهٔ بین دل‌بستگی به مکان و حس مکان چیست و چگونه این دو مفهوم با یکدیگر مرتبط هستند؟ چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی میان مفهوم حس مکان و دل‌بستگی به مکان وجود دارد؟ مؤلفه‌های تشکیل‌دهندهٔ هریک از این مفاهیم چیست؟ در واقع هدف از این پژوهش، ارائهٔ یک چهارچوب مفهومی منسجم و رفع ابهامات موجود، یک راهنمای روش‌شناختی دقیق‌تر برای پژوهشگران آینده فراهم می‌آورد و بدین ترتیب به استحکام بنیان نظری مطالعات مرتبط با پیوند انسان و مکان کمک می‌کند.

مبانی نظری

حس مکان

در سال‌های اخیر «مکان» به‌عنوان یک معیار

سازمان‌دهی برای تحقیقات در مورد ابعاد انسانی مدیریت منابع طبیعی مورد توجه نظری و تجربی قرار گرفته است. در طول دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰، جغرافی‌دانان مکان را نه به‌عنوان مرکز معنا، بلکه صرفاً یک مکان فیزیکی در فضا درک می‌کردند. در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰، روان‌شناسان محیطی و جغرافی‌دانان انسانی، مفهوم حس مکان را به‌سمت یک حالت ذهنی هدایت کردند که از مکان مفاهیمی همچون معنا و احساسات به همراه یادآوری رویدادهای مهمی که در آن مکان رخ داده بود، به دست می‌آید (Cardoso et al, 2023). مفهومی اساسی که رابطهٔ انسان-مکان را به تصویر می‌کشد و با مفاهیمی همچون دل‌بستگی به مکان، توپوفیلیا، درونی بودن و احساسات جامعه مرتبط است (Chen et al, 2021: 3). این اصطلاح در تلاش‌های پدیدارشناختی برای کشف کلیات ضروری مستقل از زمینه و فرهنگ تجربهٔ انسان از مکان سرچشمه می‌گیرد. استیل (۱۹۸۱)، مفهوم حس مکان را به شیوه‌ای تعاملی تعریف کرد: «حس مکان الگوی واکنش‌هایی است که یک محیط برای یک فرد به وجود می‌آورد. این واکنش‌ها محصول ویژگی‌های محیط و هم‌جنبه‌هایی هستند که فرد به آن روی می‌آورد» (Lewicka et al, 2023). این مفهوم را می‌توان به‌عنوان یک فرایند ارتباط بین افراد و در نتیجه تجربه‌های حسی کامل هم با محیط فیزیکی و هم محیط اجتماعی تعریف کرد که می‌تواند تجربه‌هایی را برای ایجاد وضعیت آگاهانه در یک مکان به ارمغان بیاورد (Hashemnezhad et al, 2013). در واقع یک اصطلاح فراگیر است که به مجموعه‌ای از شناخت‌ها و احساسات فعال در مورد یک مکان جغرافیایی و معنایی که شخص به چنین مکان‌هایی نسبت می‌دهد، اشاره می‌کند (Collins-Kreiner, 2020). حس مکان در جایی به وجود می‌آید که افراد وابستگی خاص یا رابطهٔ شخصی را به حوزه‌ای احساس می‌کنند که در آن شناخت محلی و ارتباط‌های انسانی به‌طور معنا‌داری

حفظ می‌شود. به گفته توان (۱۹۷۴) «افراد زمانی که تشخیص اخلاقی یا زیبایی‌شناختی خود را در مکان‌ها به کار می‌گیرند، حس مکان خود را نشان می‌دهند». با این حال، افراد ممکن است فقط زمانی متوجه ویژگی‌های منحصر به فرد مکان خود شوند که از آن دور باشند یا زمانی که به سرعت در حال تغییر است، نظیر زمانی که توسعه سریع یا یک فاجعه اتفاق بیفتد (Chen et al, 2021: 4).

حس مکان یک ساختار چندوجهی است که به طور گسترده به عنوان رابطه بین افراد و مکان‌ها، اعم از مثبت یا منفی، ضعیف یا قوی درک می‌شود (Gillespie et al, 2022). این اصطلاح، مفهومی بسیار انتزاعی و مبهم است. دورویکرد گسترده با این مفهوم وجود دارد. یکی به تحلیل‌گری اشاره دارد که معنای این اصطلاح را همان‌طور که توسط افراد مختلف به کار می‌رود، در نظر می‌گیرد و هیچ تلاشی برای تعریف این مفهوم نمی‌کند که به رویکرد پدیدارشناسانه مربوط می‌شود. رویکردهای دیگر بیشتر به بررسی و تعریف دقیق مفهوم در چهارچوب رویکردهای رفتاری پرداخته‌اند. کسانی که رویکرد پدیدارشناسانه دارند، بر دشواری‌های برخورد با این مفهوم به‌خاطر ماهیت انتزاعی و توهم‌آور آن و پیچیدگی کار، تأکید کرده‌اند (Cardoso et al, 2023).

حس مکان یک ساختار نگرشی گسترده است که در ادبیات کنونی به شیوه‌های مختلفی بررسی می‌شود و شامل مفاهیم متعددی است که روابط متقابل آن‌ها روشن نیست (Collins-Kreiner, 2020). پژوهشگران معتقدند با تحمیل تعاریف دقیق اما دلخواه نمی‌توان به شفاف‌سازی دست یافت. در نتیجه اندازه‌گیری آن کاملاً بی‌فایده است. جکسون (۱۹۹۵) در تعریف آن از اصطلاح لاتین Genius loci (روح مکان) استفاده می‌کند (Cardoso et al, 2023). البته باید به این نکته توجه داشت که حس مکان با روح مکان متفاوت است. روح مکان خصوصیتی ذاتی و ظاهری است. علاوه بر

شکل زمین، فرایند تغییرات فیزیکی و روابط حاصل از زندگی طولانی مدت در یک مکان، در درک روح آن مکان (که در طول زمان ثابت نیست) مؤثر است (کاشی و بنیادی، ۱۳۹۲). حس مکان ارتباط نزدیکی با روح مکان دارد و می‌توان آن را به‌عنوان ویژگی خاص و انرژی بیان‌کننده یک محیط یا مکان معین تعریف کرد. اگرچه این حس با ابعاد حسی، ادراکی، عاطفی و شناختی تجربه انسانی مرتبط است، اما نمی‌توان آن را تنها بر اساس این ابعاد تجربی به‌طور کامل توصیف کرد (کشاورز و همکاران، ۱۴۰۲).

هومان (۱۹۹۲) حس مکان را شامل یک دیدگاه تفسیری در مورد محیط و یک واکنش عاطفی به محیط می‌داند. او معتقد است که این حس هم ذهنی و هم بین‌الذهانی، هم آگاهانه و هم ناخودآگاه، معامله‌ای، احتمالی و پویاست. از نظر رلف (۱۹۷۶) حس مکان به‌طور گسترده به‌عنوان محصول روابطی که افراد با مکان‌ها ایجاد می‌کنند، شناخته می‌شود. می‌تواند مثبت یا منفی، ضعیف یا قوی باشد. لینچ (۱۹۷۶) حس مکان را بسیار فردی تصور کرد، درحالی‌که رلف (۲۰۰۶) آن را بسیار بیناذهنی و جمعی توصیف کرد (Gillespie et al, 2022). کالینز (۲۰۲۰) در مقاله خود بیان می‌کند: «حس مکان» را به‌عنوان کلی‌ترین اصطلاح به کار بردم که به مؤلفه‌های مؤثر و شناختی مکان اشاره دارد» (Collins-Kreiner, 2020).

دلبستگی به مکان

دلبستگی به مکان دارای تعاریف، تأکیدها، نظریه‌ها و کاربردهای متعددی است. این کثرت از میان‌رشته‌ای بودن، چندبعدی بودن و ارتباط با حس مکان ناشی می‌شود (Trimbach, 2022). از دیدگاه علوم مختلف، دلبستگی به مکان سعی دارد بفهمد چه نوع تجربه‌هایی باعث می‌شود مردم به مکان‌ها ارزش قائل شوند، چه انگیزه‌هایی آن‌ها را به بازدید از یک مکان یا بازگشت به یک مقصد خاص ترغیب می‌کند. چرا برخی از افراد دوست دارند به یک مکان خاص بروند و برخی دیگر

نه. در واقع، دل‌بستگی به مکان رابطه‌ای نمادین با مکان است که از طریق دادن معانی احساسی و عقلانی به یک مکان یا سرزمین خاص شکل می‌گیرد و توضیح می‌دهد که مردم چگونه مکان‌ها را درک و چگونه با آن‌ها ارتباط برقرار می‌کنند. یک مکان همچنین می‌تواند به‌عنوان یک زمینه فضایی توصیف شود که معنایی بر اساس تجربه‌های مردم در آن به دست آورده است. این معانی نمادین، پایه‌گذار دل‌بستگی به مکان هستند، به‌طوری‌که مردم به یک موقعیت خاص معنایی می‌دهند و در نتیجه به آن مکان‌ها وابسته می‌شوند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که دل‌بستگی به مکان «پیوند مردم به مکان‌ها» است. مردم در صورتی ارتباط قوی‌تری با مکان دارند که آن مکان نیازهای فیزیکی و روانی آن‌ها را برآورده کند و با اهداف و سبک زندگی آنان سازگار باشد (Cardoso et al, 2023).

در خصوص پژوهش صورت‌گرفته در زمینه حس مکان، حس تعلق و هویت باید گفت که تا پیش از دهه ۷۰ میلادی در حوزه مطالعات انجام‌شده در زمینه رابطه انسان و محیط، عملاً به انگاره تعلق و دل‌بستگی به مکان توجه نشده، اما پس از آن پژوهش‌های زیادی در این زمینه انجام شده است (دانش‌پایه و همکاران، ۱۳۹۶). پژوهش‌های دل‌بستگی به مکان در زمینه‌های تحقیقی بسیاری از جمله فلسفه، روان‌شناسی، جغرافیا، جامعه‌شناسی و مدیریت منابع طبیعی مورد بحث قرار گرفته است (Cardoso et al, 2023). دل‌بستگی به مکان به‌عنوان یک ارتباط عاطفی بین افراد و مکان‌های خاص تعریف می‌شود (Low & Altman, 1992؛ Mesch & Manor, 1993؛ Cuba & Hummon, 1993؛ Hidalgo & Hernandez, 2001؛ 1998) که ماهیتی پایدار دارد و در طول زمان با هویت و وابستگی فرد تغییر می‌کند (Sebastien, 2020). یک محقق دیگر دل‌بستگی به مکان را به‌عنوان یک پیوند عاطفی مثبت بین فرد و مکانی خاص تعریف کرده است که ویژگی اصلی آن تمایل فرد به نشان دادن نزدیکی و صمیمیت با

آن مکان است. این تعریف بر این نکته تأکید می‌کند که دل‌بستگی به مکان نه‌تنها دارای جنبه عاطفی مثبت است، بلکه دارای جنبه‌ای رفتاری نیز هست. به‌طور خلاصه، دل‌بستگی به مکان به رابطه دل‌بستگی بین افراد و مکان‌ها بر پایه احساس، شناخت و عمل اشاره دارد (Ji et al, 2023). این اصطلاح بر معنای مثبت دلالت دارد. یک مکان زمانی معنی‌دار است که به دلایل مختلف، برای کاربرانش مهم باشد. این نوع مفهوم‌سازی امکان رسم یک رابطه تقریباً خطی بین دل‌بستگی به مکان و معنا را فراهم می‌کند؛ هرچه اهمیت مکان بیشتر باشد، دل‌بستگی به آن نیز قوی‌تر خواهد بود. البته، اهمیت نیز جنبه کیفی خود را دارد؛ زیرا دلایل اهمیت و در نتیجه دلایل دل‌بستگی‌ها متفاوت است (Lewicka et al, 2023). دل‌بستگی بین یک فرد و یک مکان متفاوت است و ممکن است تحت تأثیر عوامل دیگری مانند سطح رضایت، مدت اقامت، رویدادهای به‌یادماندنی و... قرار گیرد (Chen, 2014).

ترکیب ابعادی دل‌بستگی به مکان، تجزیه و تحلیل آن است که نقطه آغازی برای مطالعه وابستگی به مکان فراهم می‌کند. برخی از پژوهشگران بر این باورند که دل‌بستگی به مکان یک مفهوم یک‌بعدی است که تنها تفاوت‌های سلسله‌مراتبی دارد و نمایانگر ارتباط احساسی کلی بین افراد و مکان‌هاست (Ji et al, 2023). بعضی اوقات به‌عنوان یک ساختار فرعی از حس مکان دیده می‌شود، و بعضی اوقات به‌عنوان یک ساختار کاملاً مجزا در نظر گرفته می‌شود (Gillespie et al, 2022). بیشتر پژوهشگران بر این باورند که دل‌بستگی به مکان یک مفهوم چندبعدی است. نظیر ویلیامز و واسک (۲۰۰۳) پیشنهاد کردند دل‌بستگی به مکان شامل دو بعد است: وابستگی به مکان و هویت مکان. آن‌ها معتقدند دل‌بستگی به مکان نوعی ارتباط بین افراد و مکان‌ها بر اساس احساسات، شناخت و تمرین است که عوامل عاطفی در آن نقش مهمی ایفا می‌کنند. زمانی که کایل (۲۰۰۴) دخالت فعالیت‌ها و تأثیر

دل‌بستگی به مکان را بر تراکم محیط‌درک شده مطالعه کرد، دل‌بستگی به مکان را به سه بعد تقسیم کرد: هویت مکان، وابستگی به مکان و ارتباط اجتماعی. یک نظریه معرف دل‌بستگی به مکان، نظریه چهارچوب سه‌بعدی است که اسکنل و گیفورد (۲۰۱۰) پیشنهاد داده‌اند. نکته اصلی این نظریه این است: دل‌بستگی به مکان چهارچوبی است که شامل سه بعد شخص، مکان و فرایند است (Ji et al, 2023). همچنین یورگنسن و استدمن (۲۰۰۱) سه مؤلفه را برای این مفهوم ارائه می‌دهند: شناختی، عاطفی و همبستگی (Cardoso et al, 2023). در جایی دیگر این دو پژوهشگر اشاره دارند که دل‌بستگی به مکان چهار بعد دارد، از جمله: وابستگی به مکان، هویت مکانی، دل‌بستگی عاطفی و ارتباط اجتماعی (Ji et al, 2023). ویلیامز و پترسون نیز چهار بعد اصلی دل‌بستگی به مکان را پیشنهاد می‌کنند: منظره/زیبایی شناختی، فعالیت/هدف‌گرا، فرهنگی/نمادین و فردی/بیانگر (Collins-Kreiner, 2020). هامیت و استوارت (۱۹۹۶) بر این باورند که دل‌بستگی به مکان شامل پنج بعد است: آشنایی، تعلق، هویت، وابستگی و ریشه داشتن (Ji et al, 2023). هاشم‌نژاد و همکاران (۲۰۱۳) با توجه به بررسی‌های خود، مؤلفه‌هایی را برای پژوهش‌هایی با موضوع دل‌بستگی به مکان کشف کردند که علاوه بر عوامل عاطفی که باعث دل‌بستگی بین افراد و محیط آن‌ها می‌شود، عوامل فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی، شخصی (از جمله جنسیت، نژاد و... قومیت)، خاطره‌ها و تجربه‌ها، رضایت از مکان، ویژگی‌های تعامل و فعالیت و عامل زمان نیز در این مورد نقش دارند (Hashemnezhad et al, 2013).

و واسک (۲۰۰۳)، زمانی که دل‌بستگی به مکان به‌طور گسترده استفاده شود، معادل حس مکان در روان‌شناسی محیطی است (Collins-Kreiner, 2020). در برخی موارد، پژوهشگران دل‌بستگی به مکان را جزئی از یک مفهوم بالاتر می‌بینند، مانند یورگنسن و استدمن (۲۰۰۱) و (۲۰۰۶) که معتقدند دل‌بستگی به مکان، وابستگی به مکان و هویت مکان همگی ابعاد حس مکان هستند (Gillespie et al, 2022). از نظر چن و دوایر (۲۰۱۸) حس مکان را می‌توان از طریق دو بعد هویت مکان و دل‌بستگی به مکان سنجید (Xu et al, 2022). همچنین این مفهوم به هر دو مؤلفه عاطفی و شناختی مکان اشاره دارد که شامل تفاسیر و بازنمایی ویژگی‌هایی مانند وابستگی به مکان، هویت مکان، ریشه داشتن و رضایت است. این یک اصطلاح فراگیر است که به مجموعه‌ای از شناخت‌ها و احساسات عاطفی در مورد یک مکان جغرافیایی و معنایی که شخص به چنین مکان‌هایی نسبت می‌دهد، اشاره می‌کند (Collins-Kreiner, 2020). چن و همکاران (۲۰۲۱) نیز دل‌بستگی به مکان را جزئی از حس مکان می‌دانند و حس مکان را در دو بعد اصلی مفهوم‌سازی کردند: (۱) رابطه با مکان که به شیوه‌های مختلف پیوند افراد با مکان‌ها و انواع پیوندها (تبارشناسی/تاریخی، روایی/ فرهنگی، اقتصادی، ایدئولوژیکی، کیهانی) اشاره دارد و (۲) دل‌بستگی به مکان که عمق و انواع دل‌بستگی‌ها را به یک مکان منعکس می‌کند (هویت مکان، وابستگی به مکان، دل‌بستگی عاطفی، پیوند اجتماعی، حافظه مکان، انتظار مکان) (Chen et al, 2021: 5). جدول شماره (۱)، جمع‌بندی مبانی نظری را نشان می‌دهد.

روش پژوهش

در این پژوهش، با هدف شناسایی و تبیین ویژگی‌های دو کلیدواژه حس مکان و دل‌بستگی به مکان و مقایسه آن‌ها به جهت بازتعریف تفاوت‌ها و شباهت‌ها، از روش مرور دامنه‌ای^۲ بهره گرفته شده است. یک مرور

حس مکان در ابتدا بیشتر از طریق یک لنز کیفی، به‌ویژه در کار توان (۱۹۷۲، ۱۹۷۴، ۱۹۷۷، ۱۹۸۰، ۱۹۹۱) که ریشه‌های آن در جغرافیای انسانی بود، بررسی شد. درحالی‌که دل‌بستگی به مکان اغلب به‌صورت کمی بررسی شد (Chen et al, 2021: 3). به گفته ویلیامز

جدول شماره (۱): جمع‌بندی مبانی نظری: حس مکان و دلبستگی به مکان

معیار	دلبستگی به مکان	حس مکان
تعریف کلی	یک ارتباط عاطفی مثبت و پایدار بین افراد و مکان‌های خاص که ماهیتی نمادین دارد و بر پایه احساس، شناخت و عمل استوار است.	یک حالت ذهنی و یک اصطلاح فراگیر که به مجموعه شناخت‌ها، احساسات و معنایی اشاره دارد که فرد به یک مکان جغرافیایی نسبت می‌دهد و محصول تعامل فرد با محیط فیزیکی و اجتماعی است.
ماهیت	عینی‌تر، با دلالت بر معنای مثبت و نیازهای فیزیکی و روانی	چندوجهی، انتزاعی و مبهم
بار عاطفی	به‌طور خاص، یک پیوند عاطفی مثبت است.	می‌تواند مثبت یا منفی، ضعیف یا قوی باشد.
رویکردهای مطالعاتی	اغلب به‌صورت کمی و رفتاری مورد بررسی قرار گرفته است.	عمدتاً از طریق لنز کیفی و پدیدارشناسانه مورد بررسی قرار گرفته است.
تکامل تاریخی	موردتوجه جدی در تحقیقات پس از دهه ۱۹۷۰ در حوزه‌های مختلف قرار گرفت.	توجه نظری و تجربی از دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ توسط جغرافی دانان انسانی و روان‌شناسان محیطی آغاز شد.
نحوه ادراک	مردم زمانی دلبستگی قوی‌تری پیدا می‌کنند که مکان نیازهای فیزیکی و روانی آن‌ها را برآورده کند.	افراد ممکن است تنها زمانی متوجه ویژگی‌های آن شوند که از آن دور باشند یا در حال تغییر سریع باشد (مثلاً فاجعه یا توسعه).
اندازه‌گیری	دارای تعاریف نسبتاً ثابت‌تر و تمرکز بیشتر بر ابعاد قابل سنجش است.	اندازه‌گیری آن دشوار و برخی معتقدند به‌خاطر ماهیت انتزاعی و پیچیده بی‌فایده است.
ارتباط با مفاهیم دیگر	ابعاد اصلی آن شامل هویت مکان، وابستگی به مکان، ارتباط اجتماعی، دلبستگی عاطفی و جنبه رفتاری است.	شامل مفاهیمی چون دلبستگی به مکان، توپوفیلیا، درونی بودن، احساسات جامعه و روح مکان
ابعاد برجسته (نمونه‌ها)	چهارچوب سه‌بعدی اسکنل و گیفورد (شخص، مکان، فرایند) و ابعاد چهارگانه ویلیامز و پترسون (منظره، فعالیت، فرهنگی، فردی)	دیدگاه تفسیری و واکنش عاطفی به محیط (هومان، ۱۹۹۲)/فردی یا جمعی (لینچ در مقابل رلف)
رابطه متقابل	زیرمجموعه‌ای از حس مکان یا یک سازه کاملاً مجزا تلقی می‌شود (در برخی دیدگاه‌ها)	یک مفهوم بالاتر و فراگیر است که دلبستگی به مکان را در خود جای می‌دهد (مانند یورگنسن و استدمن، چن و همکاران).

پژوهش‌های مرتبط، انتخاب منابع مرتبط، استخراج داده‌ها و جمع‌بندی، بحث، گزارش داده‌ها می‌شود. علت انتخاب این چهارچوب، سادگی راهنمایی‌ها و انعطاف‌پذیری آن در کاوش ابعاد متنوع موضوع، از جمله دستیابی به تعاریف مرتبط به هر کلیدواژه، ابعاد زیرمجموعه و کلیدواژه‌های مرتبط است. این روش به پژوهش حاضر کمک می‌کند تا با تمرکز بر جنبه‌های کمتر بررسی شده در مطالعات پیشین، مانند تفاوت‌ها و

دامنه‌ای (با استفاده از استانداردهای پریزما^۱) می‌تواند یک جمع‌بندی جامع، قابل اعتماد و بدون سوگیری ارائه دهد. این روش با گردآوری، ارزیابی و بررسی منابع و پژوهش‌های پیشین، این امکان را فراهم می‌کند تا درکی عمیق‌تر از جنبه‌های گوناگون موضوع فراهم شود. بر اساس چهارچوب آرکسی و امالی (۲۰۰۵)، این فرایند شامل شناسایی اهداف پژوهش، شناسایی

1. PRISMA

جدول شماره (۲): کلیدواژگان و عملگرهای جست‌وجوی منابع جهت پوشش مفاهیم

شماره	پارامتر	عبارت جست‌وجو
۱	حس مکان	"Sense of place"
۲	دلبستگی به مکان	"Place attachment"
۳	ترکیب عبارات	"Sense of place"; "Place attachment"

گوگل اسکالر از طریق نرم‌افزار پابلیش آر پریش، منابع مرتبط شناسایی شدند. علت انتخاب پایگاه داده گوگل اسکالر جامعیت آن در ارائه نتایج است. در این نرم‌افزار، کلیدواژه‌های «Sense of place» و «Place attachment» هر دو به‌صورت جداگانه و یک بار به‌صورت هم‌زمان (در عنوان) جست‌وجو شدند که مسلماً می‌توان از سایر کلیدواژه‌ها برای آثار مرتبط استفاده کرد. دلیل تصمیم به کاوش این دو واژه، بررسی عمیق آن‌ها از لحاظ معنا و مفهوم، ابعاد، تعدد پژوهش‌های انجام‌شده و سایر موارد است. ذکر این نکته ضروری است که مقالات یافت‌شده همگی به زبان انگلیسی هستند که در میان آن‌ها مقالاتی که فارسی بوده اما به زبان انگلیسی در گوگل اسکالر نمایه شدند نیز وجود دارد. سه جست‌وجو در این نرم‌افزار انجام شد که در جست‌وجوی انجام‌شده با موضوع دلبستگی به مکان، ۵۰۰ مقاله (با محدودیت جست‌وجوی حداکثر ۵۰۰ مقاله)، در موضوع حس مکان ۵۰۰ مقاله (با همان تعداد محدودیت) و در جست‌وجوی مشترک این دو مفهوم ۵۰۰ مقاله (با تکرار تعداد محدودیت) به دست آمد که به مفهوم و ابعاد حس مکان و دلبستگی به مکان پرداخته بودند (جدول شماره ۲).

۳. انتخاب منابع: پس از جست‌وجوی عبارات مورد نظر و به دست آوردن مقالات، حذف مقالات تکراری در دستور کار قرار گرفت. سپس در غربالگری اولیه، مقالات به‌دست‌آمده از نظر عنوان و چکیده بررسی شدند و در صورت عدم ارتباط با موضوع پژوهش حذف شدند. در این مرحله، مقالاتی که در ارتباط با علوم غیر مرتبط هستند مثل علوم اقتصادی، گردشگری،

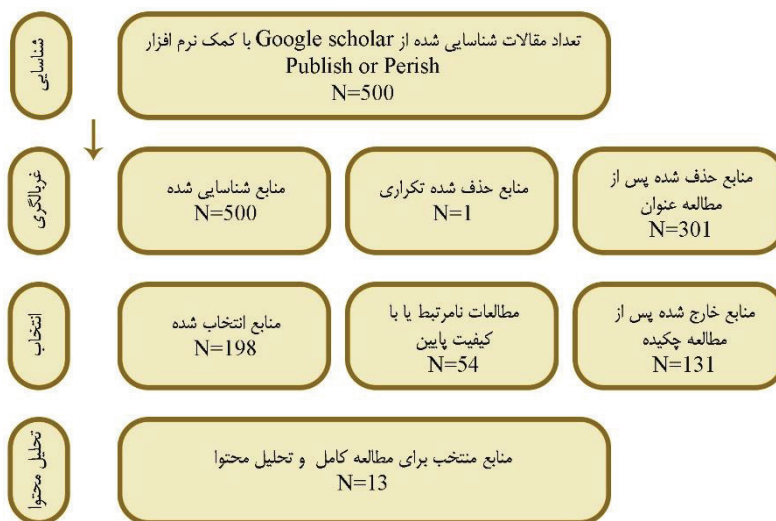
شباهت‌های این دو کلیدواژه، کاربرد آن‌ها در مطالعات مختلف، ابعاد سازنده آن‌ها، به نتایج ارزشمندی دست یابد (Arksey & Omalley, 2005).

بر اساس راهنمای آرکسی و اومالی، مراحل تدوین پژوهش به شرح زیر است:

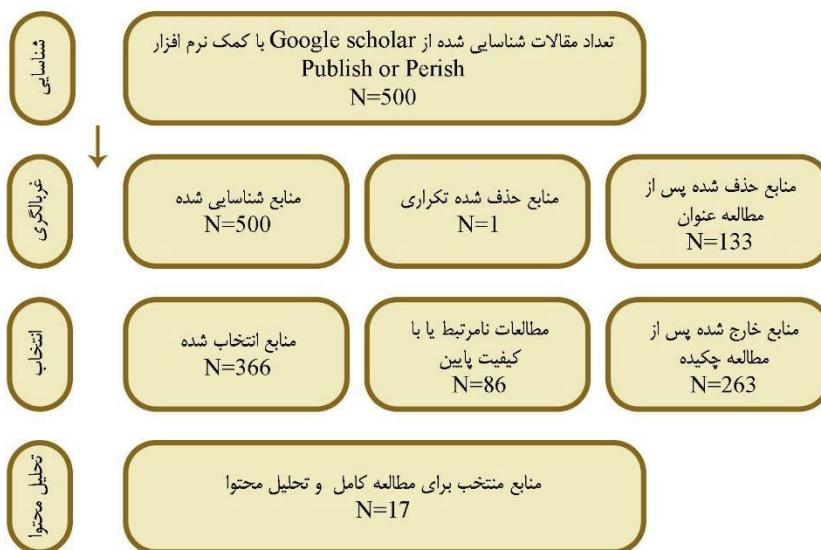
۱. در این مرحله لازم است پژوهشگران اهداف یا سؤالات خود را تعریف کنند تا محدوده و دامنه مطالعه روشن و براساس آن، عبارات جست‌وجو تعریف شوند. در این راستا، اهداف پژوهش در محورهای زیر تدوین شدند: ۱. تبیین تعاریف و مؤلفه‌های سازنده هر دو کلیدواژه؛ ۲. دستیابی به مؤلفه‌ها و ارتباط بین دو مفهوم حس مکان و دلبستگی به مکان؛ ۳. تعمیم نتایج تحقیقات کیفی، ارائه تفسیری نو از یافته‌های پیشین و گسترش درک پدیده‌ها از طریق ترکیب و یکپارچه‌سازی نتایج مطالعات کیفی که می‌توان با ترکیب نتایج مطالعات مختلف، درکی جامع‌تر از ارتباطات پیچیده دو مفهوم ارائه داد. در این پژوهش قبل از انجام غربالگری‌ها، از نرم‌افزار وس و ویور^۱ برای دستیابی به کلیدواژه‌های مرتبط با اصطلاحات مورد نظر جهت تحلیل بخش معنایی و محتوایی و علت تفاوت در تعداد پژوهش‌ها و سوگیری پژوهشگران استفاده شد.

۲. شناسایی منابع مرتبط: برای دستیابی به اهداف تعریف‌شده این پژوهش، استراتژی جست‌وجو تعیین می‌شود که اینجا از چهارچوب مشخص‌شده در پریرما و برای جست‌وجوی مقالات اولیه از نرم‌افزار پابلیش آر پریش^۲ استفاده شد. با جست‌وجو در پایگاه داده

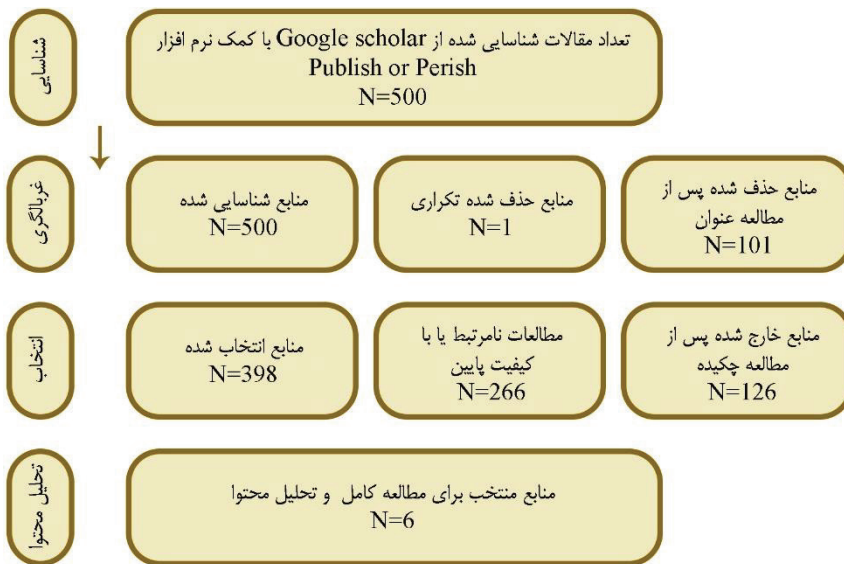
1. Vos Viewer
2. Publish or Perish

شکل شماره (۱): فرآیند بررسی مرور دامنه‌ای عبارت **sense of place**، ساختار اقتباس شده از پریزما

شکل شماره (۲): فرآیند بررسی مرور دامنه‌ای عبارت **place attachment**، ساختار اقتباس شده از پریزما

شکل شماره (۳): فرآیند بررسی مرور دامنه‌ای عبارات *sense of place* و *place attachment*، ساختار اقتباس شده از پریزما

اطلاعات آثار گزینش شده عبارت‌اند از: عنوان مقاله، نام نویسندگان، یافته‌ها و نتیجه‌گیری مرتبط با اهداف پژوهش.

۵. بحث و تحلیل اطلاعات و ارائه نتایج: مطالعات مرور دامنه‌ای به دنبال ارائه یک نمای کلی از تمام مطالب بررسی شده است. این اطلاعات می‌تواند به صورت جدول و یا نمودار نمایش داده شوند. در این مرحله، اطلاعات استخراج شده از متن پژوهش‌ها تحلیل و یافته‌های حاصل از پژوهش‌ها به صورت نمودار ارائه شده‌اند.

یافته‌ها و بحث

حس مکان و دلبستگی به مکان در مقالات و تجزیه و تحلیل داده‌های به دست آمده

در این قسمت به نتایج حاصل از جست‌وجوی کلیدواژه «حس مکان» در نرم‌افزار پابلیش آر پریش پرداخته شده است. نگارش مقالات با محوریت حس مکان از سال ۱۹۷۲ شروع و تاکنون ادامه داشته است. اما پراکنش آن

زیست محیطی و سایر موارد حذف شد. پس از آن تعداد مقالات باقی‌مانده به لحاظ متنی نیز بررسی شدند که در نهایت مرتبط‌ترین آن‌ها جهت بررسی و تحلیل متنی باقی ماندند. شکل ۱ تا ۳ مراحل بررسی و غربالگری مقالات در هریک از کلیدواژه‌های مورد بررسی براساس چهارچوب اقتباس شده از پریزما را نشان می‌دهد. مقالات منتخب با روش فراترکیب بررسی و تحلیل کیفی شدند.

در مجموع ۳۶ مقاله نهایی برای تحلیل محتوای کیفی و فراترکیب انتخاب شدند که با تحلیل محتوای آن‌ها، تفاوت‌ها و شباهت‌های مورد نظر به دست آمد.

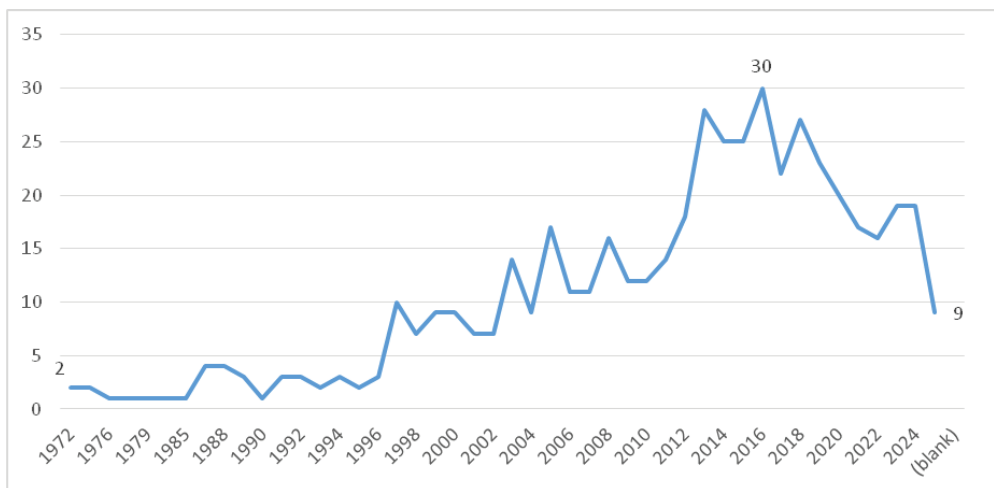
جدول شماره (۳) اطلاعات توصیفی ۳۶ مقاله منتخب نهایی براساس چهارچوب پریزما جهت تحلیل محتوای کیفی را نشان می‌دهد:

۴. استخراج اطلاعات: در این مرحله براساس اهداف مطالعه، داده‌های مورد نیاز از متن پژوهش‌های منتخب، استخراج و تحلیل شدند. در این پژوهش،

جدول شماره (۳): پژوهش‌های نهایی جهت تحلیل محتوا

روش پژوهش	سال انتشار	پژوهشگر (ان)	کد
کمی	2025	Jia, J., Zhang, X., & Zhang, W	A1
کمی	2025	Li, J., Koohsari, M. J., Kaczynski, A. T., Tanimoto, R., Watanabe, R., Nakaya, T.,... & Hanibuchi, T	A2
کیفی	2025	Ouyang, Y., & Bai, X	A3
کمی	2023	Cardoso, A., Pereira, M. S., Sousa, B. B., Poladashvili, T., & Faria, S.	A4
کمی	2023	Ji, X., Niu, Y., & Acheampong, A.	A5
کمی	2022	Xu, X., Xue, D., & Huang, G	A6
کمی	2022	Falanga, R.	A7
کمی	2022	Trimbach, D. J., Fleming, W., & Biedenweg, K.	A8
کیفی	2021	Chen, N. C., Hall, C. M., & Prayag, G.	A9
کمی-کیفی	2021	Inalhan, G., Yang, E., & Weber, C.	A10
کیفی	2020	Hernandez, B., Hidalgo, M.C., Ruiz, C.	A11
کیفی	2020	Collins-Kreiner, N.	A12
کیفی	2020	Nelson, J., Ahn, J. J., & Corley, E. A	A13
کیفی	2020	Sebastien, L	A14
کمی	2018	Chen, N., & Dwyer, L.	A15
کیفی	2013	Hashemnezhad, H., Heidari, A. A., & Mohammad Hoseini, P.	A16
کیفی	2010	Scannell, L., & Gifford, R	A17
کیفی	2006	Relph, E	A18
کمی	2006	Jorgensen, B. S., & Stedman, R. C.	A19
کیفی	2005	Farnum, J.	A20
کمی	2004	Kyle, G., Graefe, A., Manning, R., & Bacon, J.	A21
کمی	2003	Williams, D., Vaske, J	A22
کمی	2001	Hidalgo, M. C., & Hernandez, B.	A23
کمی	2001	Jorgensen, B. S., & Stedman, R. C.	A24
کمی	2001	Vaske, J. J., & Kobrin, K. C	A25
کمی	1998	Kaltenborn, B. P.	A26
کمی	1996	Hammit, W. E., & Stewart, W. P.	A27

کد	پژوهشگر (ان)	سال انتشار	روش پژوهش
A28	Jackson, J. B.	1995	کیفی
A29	Hummon, D. M.	1993	کیفی
A30	Altman, I., Low, S.M	1992	کیفی
A31	Williams, D. R., & Roggenbuck, J. W	1989	کمی
A32	Shumaker, S. A	1983	کیفی
A33	Steele, F	1981	کیفی
A34	Lynch, K	1976	کیفی
A35	کشاورز، ح. طیبیان، م. معینی فر، م.	۱۴۰۲	کیفی
A36	جعفری اسبوزری، ز. صفوی، س. پورجعفر، م.	۱۴۰۰	کیفی

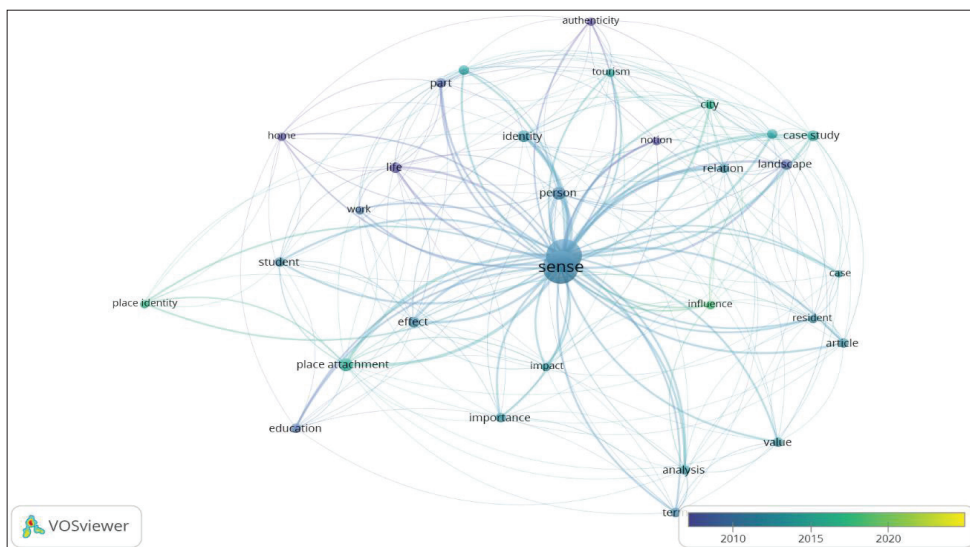

نمودار شماره (۱): تعداد مقاله‌های چاپ شده در هر سال با موضوع حس مکان

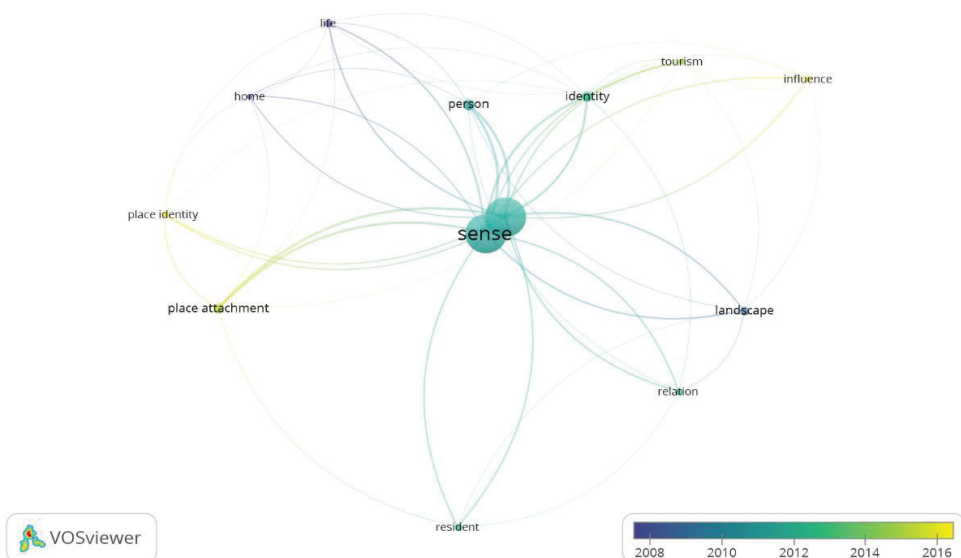
در این سال‌ها به گونه‌ای بوده که بیشترین تعداد مقالات در این زمینه در سال ۲۰۱۶ به چاپ رسیده است. در نمودار شماره (۱)، می‌توان تعداد مقالات چاپ شده در هر سال را مشاهده کرد. آنچه در این نمودار کاملاً مشهود است، روند روبه‌رشد (هر چند با نوسان) مطالعات مربوط به حس مکان است. در طول سال‌های مطالعه بر حس مکان، این مفهوم با

کلیدواژه‌های بسیاری بررسی شده است. شکل شماره (۴) که با کمک نرم‌افزار وس ویور استخراج شده، انواع این کلیدواژه‌ها را نشان می‌دهد. در این شکل بازه نشان داده شده از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۵ است. با تحلیل و تفکیک کلیدواژه‌های مرتبط با مفهوم «حس مکان» در نرم‌افزار وس ویور، مرتبط‌ترین آن‌ها به دست آمد که در شکل (۵) مشاهده می‌شود. بازه نشان

در این سال‌ها به گونه‌ای بوده که بیشترین تعداد مقالات در این زمینه در سال ۲۰۱۶ به چاپ رسیده است. در نمودار شماره (۱)، می‌توان تعداد مقالات چاپ شده در هر سال را مشاهده کرد. آنچه در این نمودار کاملاً مشهود است، روند روبه‌رشد (هر چند با نوسان) مطالعات مربوط به حس مکان است. در طول سال‌های مطالعه بر حس مکان، این مفهوم با

شکل شماره (۴): ارتباط مفهوم حس مکان و انواع کلیدواژه ها در طول مطالعات انجام شده

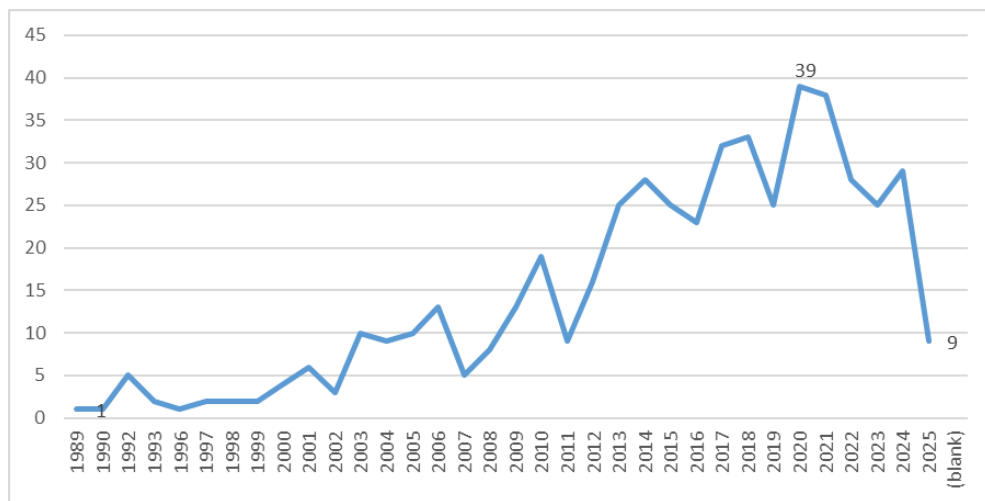
شکل شماره (۵): ارتباط مفهوم حس مکان با کلیدواژه‌های مرتبط در سالهای مورد مطالعه

«محیط»، «هویت» و غیره به سمت «دلبستگی به مکان»، «هویت مکان» و غیره حرکت کرده است. این جست‌وجو برای دلبستگی به مکان نیز انجام شد. مطالعات دلبستگی به مکان از سال ۱۹۸۹ آغاز شده و

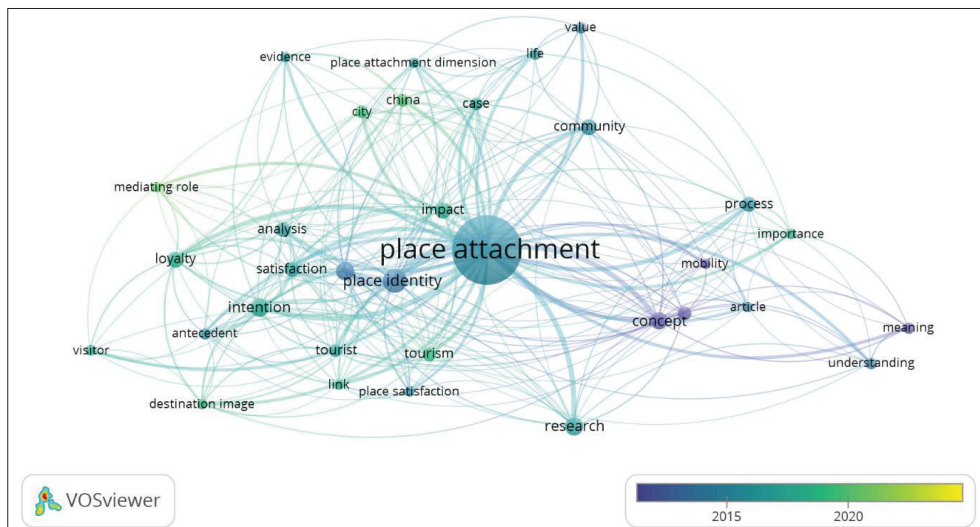
داده شده در این شکل، متفاوت از شکل قبل است؛ به این دلیل که بازه اوج تغییر پارادایم در این مطالعات را نشان می‌دهد. همچنین شکل به دست آمده نشان می‌دهد که از سال ۲۰۱۲، مفاهیم مورد پژوهش از «مکان»،

روند رو به رشد آن همچنان ادامه دارد. طول سال‌های مطالعه به دست آمد که در شکل شماره (۶) قابل مشاهده است. در شکل شماره (۶) بازه سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۵ انتخاب شده است. در شکل شماره (۷)، پس از تفکیک در نرم‌افزار، به

مرتبط‌ترین کلیدواژه‌ها می‌رسیم که در آن ارتباط مفهوم حس دلبستگی به مکان با مفاهیم و عبارات مرتبط نشان داده شده است و نشان‌دهنده گسترده‌ی مفاهیم مرتبط با آن هستند. این موضوع با مطالعه ابعاد و تعاریف دلبستگی به مکان، بیشتر قابل درک است. از

نمودار شماره (۲): تعداد مقاله‌های چاپ شده در هر سال با موضوع دلبستگی به مکان

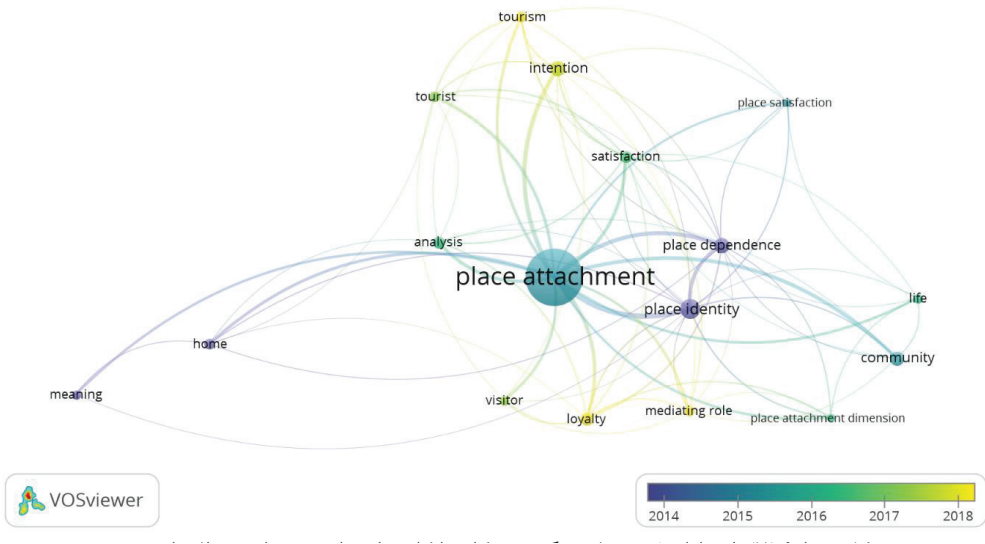
شکل شماره (۶): ارتباط مفهوم دلبستگی به مکان و انواع کلیدواژه‌ها در طول مطالعه‌های انجام شده

زمینه است. همان‌طور که در شکل‌های ۵ و ۷ نشان دادیم، کلیدواژه‌های مرتبط و قابل مطالعه در دل‌بستگی به مکان بسیار بیشتر از حس مکان است. این موضوع یکی از عوامل اثرگذار بر تعدد مطالعات در موضوع دل‌بستگی به مکان نسبت به حس مکان است.

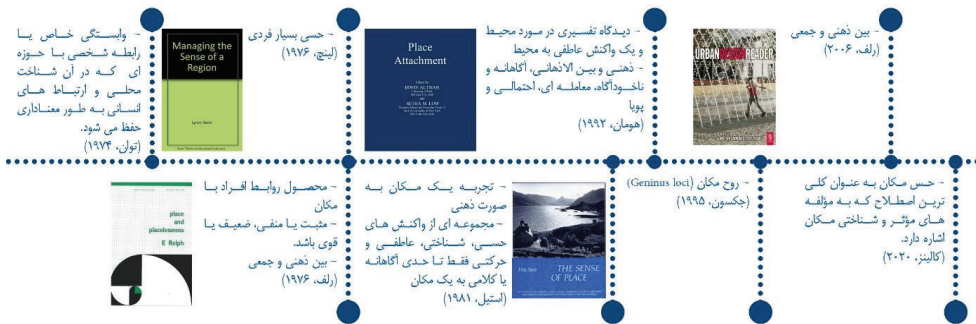
شکل شماره (۸) نشان‌دهنده ارتباط دو مفهوم حس مکان و دل‌بستگی به مکان و ارتباط آن‌ها با مفاهیم و حوزه‌های مرتبط است. همان‌طور که در تصویر مشخص است، مفاهیم مکان، حس و دل‌بستگی به مکان بیشترین بخش در مطالعات این حوزه را تشکیل داده‌اند. سایر عبارات در ارتباطی دورتر و کم‌رنگ‌تر قرار گرفته‌اند. همچنان مفاهیم مرتبط با آن‌ها از «رضایت»، «هویت مکان»، «معنای مکان» و... در سال ۲۰۱۵ به مفاهیمی همچون «محیط زیست»، «کیفیت»، «معنا»، «مقیاس» و... در سال ۲۰۲۴ رسیده است. با بررسی ادبیات موجود در زمینه حس مکان،

مرتبط‌ترین عبارات با مفهوم دل‌بستگی به مکان، می‌توان به وابستگی به مکان، هویت مکان و... اشاره کرد. همان‌طور که در تصویر مشخص است، سایر مفاهیم در ارتباط کمتر و دورتری نسبت به دل‌بستگی به مکان قرار دارند. سیر تحولی مفاهیم مرتبط به‌گونه‌ای است که مفاهیم از «هویت مکان»، «وابستگی به مکان» در سال ۲۰۱۴ به سمت «گردشگری» و «رضایت ساکنان» در سال ۲۰۱۸ حرکت کرده است. علت انتخاب بازه نشان داده‌شده در عکس، اوج تغییرات پارادایمی در این بازه زمانی است.

نمودار شماره (۳)، مقایسه تعداد مقالات چاپ‌شده در هر سال با دو کلیدواژه حس مکان و دل‌بستگی به مکان را نشان می‌دهد. مطالعات حس مکان از سال ۱۹۷۲ و دل‌بستگی به مکان از سال ۱۹۸۹ آغاز شده است. تا سال‌ها تعداد مطالعات حس مکان، بیشتر از دل‌بستگی به مکان بوده، اما در بازه‌ای از زمان، این دل‌بستگی به مکان است که از حس مکان پیشی می‌گیرد و آن را به موضوعی به‌روز تبدیل می‌کند که احتمالاً یکی از دلایل آن تعریف و ابعاد مشخص برای اندازه‌گیری در این

شکل شماره (۷): ارتباط مفهوم دل‌بستگی به مکان با کلیدواژه‌های مرتبط در سال‌های مورد

شکل شماره (۹): تعاریف حس مکان در سالهای مختلف توسط

شکل شماره (۱۰): تعاریف دل‌بستگی به مکان در سالهای مختلف توسط اندیشمندان

جدول شماره (۴) تعاریف مختلف حس مکان و دل‌بستگی به مکان در پژوهش‌های منتخب را نشان می‌دهد.

جدول شماره (۵) نیز ابعاد حس مکان و دل‌بستگی به مکان را در مطالعات مختلف نشان می‌دهد که حاصل بررسی مقالات به دست آمده از نرم‌افزار پابلیش آر پریش است. با کنکاش در پژوهش‌های انجام شده در حدود نیم قرن اخیر درباره هر دو مفهوم «حس مکان» و «دل‌بستگی به مکان»، به شباهت‌ها و تمایزهای این دو مفهوم می‌توان دست یافت. هنگام جست‌وجوی عبارت «حس مکان» تعداد پژوهش‌های انجام شده در این زمینه به دست می‌آید که برخلاف تعداد آن‌ها، تعریف واحدی برای آن وجود ندارد و حس مکان یک مفهوم کلی (مثبت یا منفی) و انتزاعی است که صاحب‌نظران همچنان

می‌توان به تعاریف این عبارت رسید که نشان از تعدد آن در پژوهش‌های مختلف دارد. شکل شماره (۹) تعاریف مختلف در دوره‌های زمانی را نشان می‌دهد. معانی به دست آمده حاصل بررسی‌های انجام شده در مقالاتی است که نرم‌افزار پابلیش آر پریش ارائه کرده است.

از بررسی دل‌بستگی به مکان با همین روش نیز تعاریف این مفهوم به دست آمد که در اغلب پژوهش‌ها اتفاق نظر وجود دارد. شکل شماره (۱۰) تعریف دل‌بستگی به مکان را در دوره‌های زمانی مختلف نشان می‌دهد.

جدول زیر به تفسیر انواع تعاریف دل‌بستگی به مکان و حس مکان را که از بررسی ادبیات به دست آمده نشان می‌دهد:

جدول شماره (۴): تعریف حس مکان و دل‌بستگی به مکان در تحلیل محتوای مقالات

منبع	تعریف حس مکان
A12	حس مکان به‌عنوان کلی‌ترین اصطلاح که به مؤلفه‌های مؤثر و شناختی مکان اشاره دارد.
A16	نوعی حس افراد به مکان خاصی است که از تعامل مکان-فرد شکل می‌گیرد.
A28	(روح مکان) Geninus loci
A29	یک دیدگاه تفسیری در مورد محیط و یک واکنش عاطفی به محیط. این حس هم ذهنی و هم بین‌الذہانی، هم آگاهانه و هم ناخودآگاه، معامله‌ای، احتمالی و پویاست.
A33	احساس مکان الگوی واکنش‌هایی است که یک محیط برای یک فرد به وجود می‌آورد. این واکنش‌ها محصول ویژگی‌های محیط و هم‌جنبه‌هایی هستند که فرد به آن روی می‌آورد.
A13	حس مکان مفهومی دشوار برای جداسازی است؛ زیرا در تعیین آنچه به‌طور خاص حس مکان را تشکیل می‌دهد، دشواری قابل‌توجهی وجود دارد. این مفهوم بدون شک چندبعدی است.
A18	به‌طور گسترده به‌عنوان محصول روابطی که افراد با مکان‌ها ایجاد می‌کنند، می‌تواند مثبت یا منفی، ضعیف یا قوی باشد، بین‌الذہانی و جمعی است.
A35	حس مکان ارتباط نزدیکی با روح مکان دارد و می‌توان آن را به‌عنوان ویژگی خاص و انرژی‌بخش بیان‌کننده یک محیط یا مکان معین تعریف کرد.
A34	حسی بسیار فردی
منبع	تعریف دل‌بستگی به مکان
A1	شادی ساکنان و ویژگی‌های محوری ادراک انسان را بیان می‌کند.
A3	در برنامه‌ریزی شهری، دل‌بستگی به مکان یک مبنای نظری مهم و شاخص اندازه‌گیری برای مطالعه رابطه عاطفی بین افراد و محیط و بررسی احساس دل‌بستگی بین ساکنان و چشم‌انداز است.
A2	دل‌بستگی به مکان توسط تجربه‌های عمیق شخصی و تعاملات طولانی‌مدت با مکان شکل می‌گیرد و محیط ساخته‌شده، در تقویت دل‌بستگی به مکان نقش دارد.
A5	ارتباط عاطفی مثبت بین یک فرد و یک مکان خاص که فرد تمایل دارد با آن مکان صمیمیت نشان دهد.
A14	یک ارتباط عاطفی بین و مکان‌های خاص که ماهیتی پایدار دارد و در طول زمان با هویت و وابستگی فرد تغییر می‌کند.
A16	اگر حس مکان فرد به‌عنوان کل حس نسبت به یک مکان باشد، پس دل‌بستگی مکانی یک احساس مثبت فرد نسبت به آن مکان خاص است.
A10	که موجب بروز اختلاف‌نظر در مورد چگونگی تعریف، مفهوم‌سازی و دارای ماهیت بین‌رشته‌ای است ارزیابی آن شده است.
A23, A30, A11	یک ارتباط عاطفی بین افراد و مکان‌های خاص
A32	ارتباط حفظ به شخص تمایل آن اصلی است که ویژگی خاص مکان با شخص بین مثبت، احساسی است. مکانی چنین با نزدیک

ابعاد ملموس معرفی شده، به این معنا که یا ابعاد قابلیت اندازه‌گیری ندارد و یا ابعادی همچون هویت، دلبستگی و یا وابستگی به مکان جهت اندازه‌گیری معرفی شده‌اند. این روند به این معناست که حس مکان به صورت مستقیم قابل اندازه‌گیری نیست و با ارائه زیر مؤلفه‌ها و به صورت غیر مستقیم می‌توان به سنجش آن پرداخت. یکی دیگر از تفاوت‌های این دو اصطلاح، مثبت بودن دلبستگی به مکان است، در صورتی که حس مکان در بردارنده حالتی خنثی (مثبت یا منفی) است. همچنین عامل زمان در شکل‌گیری دلبستگی به مکان مؤثر است و در درازمدت اتفاق می‌افتد، اما حس مکان

نتوانسته‌اند به یک درک واحد از آن دست یابند. اما در نقطه مقابل آن، با جست‌وجوی مفهوم «دلبستگی به مکان»، پژوهش‌های بسیاری به دست می‌آید که به جز در موارد محدود، در باقی آثار، اتفاق آرا در مورد معنای دلبستگی به مکان وجود دارد و آن این است: «یک ارتباط عاطفی بین افراد و مکان‌های خاص.»

در بخش دوم جست‌وجو، هر دو اصطلاح مورد نظر به لحاظ مقایسه‌ای بررسی شدند. در پژوهش‌هایی که در این حوزه صورت گرفت، در نهایت، دلبستگی به مکان به علت وضوح در ابعاد و قابلیت اندازه‌گیری، انتخاب شده است. در بسیاری از مقالات، حس مکان بدون

جدول شماره (۵): ابعاد حس مکان و دلبستگی به مکان در پژوهش‌های مختلف

منبع	ابعاد حس مکان
A8	دلبستگی به مکان، معنای مکان، وابستگی به مکان، هویت مکان
A9	رابطه با مکان و دلبستگی به مکان
A15, A6	هویت مکان و دلبستگی به مکان
A20, A26	وابستگی به مکان، هویت مکان، ریشه داشتن و رضایت
A24, A4	دلبستگی به مکان، وابستگی به مکان و هویت مکان
منبع	ابعاد دلبستگی به مکان
A1	عاطفه (احساسات، عواطف)، عمل (اعمال، رفتارها) و شناخت (دانش، باورها)
A7	تغییرات مکان شهری، خاطرات مکان، کنش اجتماعی
A36	هویت مکان، وابستگی به مکان، دلبستگی عاطفی و پیوندهای اجتماعی
A16	عوامل فیزیکی، عوامل اجتماعی، عوامل فرهنگی، عوامل شخصی (از جمله جنسیت، نژاد و... قومیت)، خاطره‌ها و تجربه‌ها، رضایت از مکان، ویژگی‌های تعامل و فعالیت و عامل زمان
A17	شخص، مکان و فرایند
A20	وابستگی به مکان و هویت مکان
A21	هویت مکان، وابستگی به مکان و ارتباط اجتماعی
A25, A22, A31	وابستگی به مکان و هویت مکان
A19	شناخت، عاطفه و همبستگی
A24	وابستگی به مکان، هویت مکانی، دلبستگی عاطفی و ارتباط اجتماعی
A27	آشنایی، تعلق، هویت، وابستگی و ریشه داشتن

شکل شماره (۱۱): تفاوت ها و شباهت های حس مکان و دلبستگی به مکان

مفهومی ذهنی و انتزاعی است که به طور مستقیم و بدون زیرمؤلفه قابل اندازه گیری نیست. حس مکان مفهومی خنثی است و با وجود پژوهش های بسیار، تعریف یکسان و واحدی از آن وجود ندارد. حس مکان، زمانمند نیست و می تواند در کوتاه مدت یا بلندمدت به وجود آید. در نقطه مقابل موارد گفته شده، دلبستگی به مکان قرار می گیرد؛ اما نه به این معنا که این دو مفهوم متضاد یکدیگرند. تفاوت های دلبستگی به مکان را می توان به این صورت بیان کرد که بیشتر با بعد کالبدی و مکان آن در ارتباط است و به طور مستقیم قابل اندازه گیری است، بار معنایی مثبت دارد و در پژوهش های مختلف می توان مشاهده کرد که دارای تعریف کم و بیش یکسان و مشابه است. همچنین این مفهوم نیازمند زمان طولانی برای شکل گیری در ذهن ساکنان است. در پژوهش های پیشین، بدون توجه به نکات بالا، صرفاً از این دو مفهوم (تنها به دلیل تأکید بر رابطه فرد با مکان) استفاده شده است. در بسیاری از منابع موجود، به صورت جداگانه ویژگی های هر یک از مفاهیم مورد نظر بررسی شدند؛ اما هیچ یک به صورت مقایسه ای نبوده است.

به زمان وابسته نیست و با تغییرات یکباره و یا تدریجی دچار تغییر می شود. اصطلاح دلبستگی به مکان به بعد فیزیکی و کالبدی مکان بیشتر توجه دارد، حال آنکه حس مکان به بعد ذهنی بیشتر تکیه دارد.

در نهایت (شکل شماره ۱۱)، می توان نتیجه گرفت هرچه اصطلاح واضح تر و قابل سنجش تر (از لحاظ کیفی یا کمی) باشد، پژوهشگر به انجام پژوهش در آن زمینه تمایل بیشتری دارد. این مورد را هم باید در نظر داشت که چنانچه پژوهشگر از نظر زمان و سرمایه محدود باشد، این عوامل اهمیت بیشتری پیدا خواهد کرد.

نتیجه گیری

با توجه به یافته های به دست آمده، درباره شباهت های دو مفهوم بررسی شده، می توان به این مورد اشاره کرد که هر دو مفهوم با احساسات و عواطف درگیر هستند که به مکان مرتبط می شود، به گونه ای که کالینز کریئر (۲۰۲۰)، هاشم نژاد و همکاران (۲۰۱۳)، جیا و همکاران (۲۰۲۵)، لی و همکاران (۲۰۲۵) و سایر پژوهشگران به آن اشاره کرده اند. تمایزهای این دو مفهوم را به این صورت می توان برشمرد: مفهوم «حس مکان»

نظیر نلسون و همکاران (۲۰۲۰) که در پژوهش خود به بررسی دقیق مفاهیم مرتبط با مکان و حس مکان (از جمله دل‌بستگی به مکان، هویت مکان، معنای مکان و وابستگی به مکان) پرداختند، وجه اشتراک پژوهش آن‌ها با پژوهش حاضر، چالش تعریف مشخص و متمایز از هریک از مفاهیم گفته شده است. ابزار مشترک مورد استفاده در هر دو پژوهش نیز کتاب‌سنجی است. در نهایت، توصیف این مطالعه به پژوهشگران این است که آن‌ها باید حس مکان را با توجه دقیق به ابعادی که می‌خواهند بررسی کنند و زمینه تخصصی که هر پژوهش در آن گنجانده شده است، مطالعه کنند. در یکی دیگر از پژوهش‌های انجام شده حول دو مفهوم دل‌بستگی به مکان و حس مکان، به بررسی آن‌ها از طریق راهبرد قوم‌نگاری با کمک ابزارهای مصاحبه، پرسشنامه و تجزیه و تحلیل پرداخته شده که در نهایت پژوهشگران به این نتیجه رسیده‌اند که با جهانی شدن و دیجیتال شدن، ابعاد و مرزهای حس مکان و دل‌بستگی به مکان مبهم و نامشخص است (Collins-Kreiner, 2020). هاشم‌نژاد و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهش خود به بررسی این دو مفهوم پرداخته‌اند و سعی کرده‌اند با بررسی ادبیات پژوهش به تفاوت‌های آن دو دست یابند. در نتیجه این پژوهش آمده است که حس مکان یک مفهوم جامع است که دل‌بستگی به مکان یکی از زیر مجموعه‌های آن قرار می‌گیرد، به طوری که در مواجهه فرد با مکان، حس مکان یک حس کلی و دل‌بستگی به مکان یک حس مثبت محسوب می‌شود.

به منظور بازشناسی دو مفهوم «حس مکان» و «دل‌بستگی به مکان»، علاوه بر مرور پژوهش‌های پیشین در جهت درک بهتر انواع تعاریف و ابعاد بیان شده از آن‌ها، برای دسترسی به تعداد مقالات، روند انجام پژوهش‌ها در هر سال و دستیابی به مفاهیم مرتبط با هریک از آن‌ها، از دو نرم‌افزار پابلیش آر پریش و وس ویور برای مرور دامنه‌ای استفاده شد که نشان داد برای هر مفهوم چه تعداد مقاله نوشته شده و با چه کلیدواژه‌های مرتبطی

انجام شده است. از مهم‌ترین نتایج این مطالعه می‌توان به یک جدول اشاره کرد که در آن تفاوت‌ها و شباهت‌های اساسی چه از نظر پژوهش و چه از نظر معنا و مفهوم و محتوا نشان داده شد. در این جدول عنوان شده که در راستای مطالعات پیشین، حس مکان مفهومی انتزاعی است که در مطالعات مختلف تعابیر متفاوتی برای تعریف آن ارائه شده است که همگی تأییدی بر این موضوع است. این مسئله باعث می‌شود که ابعاد زیرمجموعه آن به‌سختی تعریف شود و در نتیجه تعداد کلیدواژه‌های مرتبط با آن نیز محدود شوند. طبق منابع متعدد، دل‌بستگی به مکان یک تعریف واحد (تعاریف بسیار مشابه) دارد که آن را ملموس‌تر می‌کند و موجب می‌شود تا ابعاد سنجش آن نیز واضح‌تر تعریف شود و بیشتر قابل اندازه‌گیری باشد. از همین روی، گستردگی تعداد کلیدواژه‌های مرتبط با این مفهوم بسیار بیشتر است. همچنین حس مکان یک مفهوم کلی است که ابعاد مثبت و منفی احساس انسان را در بر می‌گیرد و این امکان را دارد که در مدت زمان کوتاه نیز شکل بگیرد، اما دل‌بستگی به مکان بعد مثبت احساس انسان را در بر می‌گیرد و نیازمند زمانی طولانی برای شکل‌گیری است. شکل شماره (۱۲) نشان می‌دهد که تمایز میان این دو مفهوم، ماهیتی سلسله‌مراتبی دارد. حس مکان، سازه‌ای چترگونه و مقدماتی است که شامل تمام ابعاد شناختی، عاطفی و هویتی ارتباط فرد با مکان است. این سازه، عمیق و انتزاعی است و به دلیل ماهیت پدیدارشناسانه‌اش، اندازه‌گیری مستقیم آن دشوار است. در مقابل، دل‌بستگی به مکان یک بُعد عینی‌تر و قابل اندازه‌گیری از ساختار جامع حس مکان است. دل‌بستگی به مکان به‌عنوان یک شاخص مثبت، اغلب برای عملیاتی‌سازی و سنجش بخشی از حس مکان در مطالعات تجربی استفاده می‌شود. تحلیل یافته‌ها نشان داد که پژوهشگران برای فرار از ابهام حس مکان، به سمت دل‌بستگی به مکان متمایل شده‌اند.

تداخل تفاوت‌ها و شباهت‌های دو مفهوم «حس مکان»

شکل شماره (۱۲): مدل مفهومی حاصل از پژوهش

تلاش شده است تا روشنگری در این زمینه صورت گیرد. همان‌گونه که در ادبیات پژوهش بررسی شد، حس مکان و دلبستگی به مکان دو مفهوم بسیار نزدیک به هم هستند که حتی در برخی از پژوهش‌ها به جای یکدیگر استفاده می‌شوند؛ اما با بررسی این دو مفهوم می‌توان دریافت که در برخی موارد با یکدیگر متفاوت‌اند. این تفاوت می‌تواند در معنا، ابعاد، تعداد پژوهش‌های انجام‌شده با این موضوع، کلیدواژه‌های مرتبط با آن‌ها و سایر موارد خود را نمایان کند.

در این پژوهش تلاش بر آن بود تا با مطالعه جامع این منابع و قرار گرفتن ویژگی‌های این دو مفهوم در کنار هم به تمایزهای آشکار «حس مکان» و «دلبستگی به مکان» دست یافت. همچنین سعی شد تا با بررسی منابع داخلی و خارجی به تبیین دقیق تفاوت‌ها و شباهت‌های آن‌ها پرداخته شود تا این امر برای پژوهشگران بعدی کاملاً واضح و روشن باشد.

و «دلبستگی به مکان» است که باعث می‌شود این دو مفهوم بعضاً به اشتباه به جای یکدیگر استفاده شوند. این چهارچوب پیشنهادی، یک نقشه راه برای پژوهش‌های آتی فراهم می‌کند:

مطالعات کیفی: پژوهشگرانی که به دنبال درک عمیق معنا و پدیدارشناسی مکان هستند، باید از اصطلاح حس مکان استفاده کنند و روش‌های کیفی را به کار ببرند.

مطالعات کمی: پژوهشگرانی که قصد سنجش پیامدها یا آزمودن مدل‌های ساختاری را دارند، می‌توانند دلبستگی به مکان را به‌عنوان یک واسطه یا شاخص عینی از پیوند با مکان، با ابزارهای کمی شفاف (مانند مقیاس‌های هویتی و عملکردی) اندازه‌گیری کنند.

سؤال پژوهش حاضر درباره تمایز و تشابه دقیق دو مفهوم «دلبستگی به مکان» و «حس مکان» است. در این پژوهش با بررسی مطالعات و مقالات انجام‌شده،

empirical differentiation. *Journal of Travel Research*, 57(8), 1026-1041. <https://doi.org/10.1177/0047287517729760>

7.Chen, N., Dwyer, L., & Firth, T. (2014). Effect of dimensions of place attachment on residents' word-of-mouth behavior. *Tourism Geographies*, 16(5), 826-843. <https://doi.org/10.1080/14616688.2014.915877>

8.Collins-Kreiner, N. (2020). Hiking, sense of place, and place attachment in the age of globalization and digitization: the Israeli case. *Sustainability*, 12(11), 4548. <https://doi.org/10.3390/su12114548>

9.Cuba, L., Hummon, D.M., 1993. A place to call home: identification with dwelling, community and region. *Sociol. Quart.* 34, 111-131. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1993.tb00133.x>

10.Daneshpayeh, N., Habib, F., & Toghiani, S. (2017). Explanation the Process of Sense of Place Formation, in New Urban Development (Case Study: Region No. 4 of Tehran Municipality). *National Studies Journal*, 18(72), 137-155. [in persian]

11.Falanga, R. (2022). Understanding place attachment through the lens of urban regeneration. Insights from Lisbon. *Cities*, 122, 103590. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.103590>

12.Farnum, J. (2005). Sense of place in natural resource recreation and tourism: An evaluation and assessment of research findings.

13.Gillespie, J., Cosgrave, C., Malatzky, C., & Carden, C. (2022). Sense of place, place attachment, and belonging-in-place in empirical research: A scoping review for rural health workforce research. *Health &*

پیشنهاد مطالعات آینده: به دلیل دغدغه پژوهشگر درباره این دو مفهوم در راستای موضوع رساله، تنها به کنکاش این دو مفهوم بسنده شده است، اما پژوهشگران در مطالعات آتی خود می توانند به بررسی انواع دوگانه ها همچون: «هویت مکان» و «معنای مکان»، «دلبستگی به مکان» و «وابستگی به مکان» و یا مقایسه سه گانه مفاهیم بپردازند.

فهرست منابع

1.Altman, I., Low, S.M., (1992). Place Attachment. Plenum, New York 336p.

2.Arksey, H.; O'Malley, L. (2005). Scoping studies: towards a methodological framework. *International Journal of Social Research Methodology*, 8(1), 19-32. [doi:10.1080/1364557032000119616](https://doi.org/10.1080/1364557032000119616)

3.Bricker, K. S., & Kerstetter, D. L. (2002). An interpretation of special place meanings whitewater recreationists attach to the South Fork of the American River. *Tourism Geographies*, 4(4), 396-425. <https://doi.org/10.1080/14616680210158146>

4.Cardoso, A., Pereira, M. S., Sousa, B. B., Poladashvili, T., & Faria, S. (2023). Attachment Theory and Sense of Place for Visitors to Kazbegi National Park. In International Conference on Tourism, Technology and Systems (pp. 321-328). Singapore: Springer Nature Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-99-9765-7_28

5.Chen, N. C., Hall, C. M., & Prayag, G. (2021). Sense of place and place attachment in tourism. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429279089>

6.Chen, N., & Dwyer, L. (2018). Residents' place satisfaction and place attachment on destination brand-building behaviors: Conceptual and

67-82.[in persian]

22.Ji, X., Niu, Y., & Acheampong, A. (2023).

A Study on the Causes and Effects of Place Attachment-Based on the Perspective of Person. In E3S Web of Conferences (Vol. 409, p. 06011). EDP Sciences.

<https://doi.org/10.1051/e3sconf/202340906011>

23.Jia, J., Zhang, X., & Zhang, W. (2025). Between place attachment and urban planning in Jinan: Does environmental quality affect human perception in a developing country context?. *Land Use Policy*, 148, 107384.

<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2024.107384>

24.Jorgensen, B. S., & Stedman, R. C. (2001).

Sense of place as an attitude: Lakeshore owners attitudes toward their properties. *Journal of environmental psychology*, 21(3), 233-248.

<https://doi.org/10.1006/jevpm.2001.0226>

25.Jorgensen, B. S., & Stedman, R. C.

(2006). A comparative analysis of predictors of sense of place dimensions: Attachment to, dependence on, and identification with lakeshore properties. *Journal of environmental management*, 79(3), 316-327.

<https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2005.08.003>

26.Kaltenborn, B. P. (1998). Effects of sense

of place on responses to environmental impacts: A study among residents in Svalbard in the Norwegian high Arctic. *Applied Geography*, 18(2), 169-189.

[https://doi.org/10.1016/S0143-6228\(98\)00002-2](https://doi.org/10.1016/S0143-6228(98)00002-2)

27.Kashi, H., & Bonyadi, N. (2013). Stating the Model of Identity of Place-Sense of Place and Surveying its Constituents* Case Study:

Place, 74, 102756. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2022.102756>

14.Hammitt, W. E., & Stewart, W. P. (1996). Sense of place: A call for construct clarity and management. In sixth international symposium on society & resource management, May (pp. 18-23).

15.Hashemnezhad, H., Heidari, A. A., & Mohammad Hoseini, P. (2013). Sense of place” and “place attachment. *International Journal of Architecture and Urban Development*, 3(1), 5-12. [20.1001.1.22287396.2013.3.1.1.7](https://doi.org/10.1001.1.22287396.2013.3.1.1.7)

16.Hernández, B., Hidalgo, M. C., & Ruiz, C. (2020). Theoretical and methodological aspects of research on place attachment. *Place attachment*, 94-110.

17.Hidalgo, M. C., & Hernandez, B. (2001).

Place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal of environmental psychology*, 21(3), 273-281.

<https://doi.org/10.1006/jevpm.2001.0221>

18.Hummon, D. M. (1992). Community attachment: Local sentiment and sense of place. In *Place attachment* (pp. 253-278). Boston, MA: Springer US.

19.Inalhan, G., Yang, E., & Weber, C. (2021). Place attachment theory. In *A handbook of theories on designing alignment between people and the office environment* (pp. 181-194). Routledge.

20.Jackson, J. B. (1995). A sense of place, a sense of time. *Design Quarterly*, (164), 24-27.

<https://doi.org/10.2307/4091350>

21.Jafari Esboorezi, Z., Safavi, A., & Pourjafar, M. R. (2022). A Meta-Study of Place Attachment Researches in Iran. *Soffeh*, 32(3),

[2025.102969](#)

33. Lynch, K. (1976). Managing the Sense of a Region (pp. 108-184). Cambridge, MA: Mit Press.
34. Mesch, G.S., Manor, O., (1998). Social ties, environmental perception and local attachment. *Environ. Behav.* 30, 504–519. <https://doi.org/10.1177/001391659803000405>
35. Nelson, J., Ahn, J. J., & Corley, E. A. (2020). Sense of place: trends from the literature. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 13(2), 236-261. <https://doi.org/10.1080/17549175.2020.1726799>
36. Ouyang, Y., & Bai, X. (2025). Social media for public participation in urban planning in China based on place attachment--a case of the Guangzhou banyan tree incident. *Frontiers in Built Environment*, 10, 1523576. <https://doi.org/10.3389/fbuil.2024.1523576>
37. Proshansky, H. M. (1978). "The City and Self-Identity." *Environment and Behavior* 10 (2): 147–169. Sage Publications Sage CA: Thousand Oaks, CA. <https://doi.org/10.1177/0013916578102002>
38. Relph, E. (1976). Place and placelessness. London: Pion.
39. Relph, E. (2006). On the identity of places. In S. Tiesdell and M. Carmona (Eds), *Urban Design Reader*. London: Routledge.
40. Scannell, L., & Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of environmental psychology*, 30(1), 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.09.006>
41. Sebastien, L. (2020). The power of place Pedestrian Passage of Shahre Rey. *Journal of Fine Arts: Architecture & Urban Planning*, 18(3), 43-52. [in persian]
28. Keshavarz-Ghadimi, Hossein Reza, Tabibiyani, & Moeini Far. (2023). Presenting a sense of place model for public spaces in the era of virtual spaces with grounded theory (Case study: public space in the center of Rasht). *Bi-Quarterly Journal of Life Environment*, 3(1), 1-24. [in persian]
29. Kyle, G., Graefe, A., Manning, R., & Bacon, J. (2004). Effect of activity involvement and place attachment on recreationists' perceptions of setting density. *Journal of leisure Research*, 36(2), 209-231. <https://doi.org/10.1080/00222216.2004.11950020>
30. Lewicka, M. (2011). Place attachment: How far have we come in the last 40 years?. *Journal of environmental psychology*, 31(3), 207-230. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.10.001>
31. Lewicka, M., Wnuk, A., Prusik, M., Toruńczyk-Ruiz, S., Iwańczak, B., Oleksy, T., & Kula, A. M. (2023). Essentialist and anti-essentialist meanings of place: A new scale and implications for place attachment and openness to outgroups. *Journal of Environmental Psychology*, 88, 102030. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2023.102030>
32. Li, J., Koohsari, M. J., Kaczynski, A. T., Tanimoto, R., Watanabe, R., Nakaya, T., ... & Hanibuchi, T. (2025). The built environment and place attachment: Insights from Japanese cities. *Preventive Medicine Reports*, 50, 102969. <https://doi.org/10.1016/j.pmedr.>

47. Williams, D. R., & Patterson, M. E. (1999). Environmental psychology: Mapping landscape meanings for ecosystem management. Integrating social sciences and ecosystem management: Human dimensions in assessment, *policy and management*, 141-160.
48. Williams, D. R., & Roggenbuck, J. W. (1989). Measuring place attachment: Some preliminary results. In NRPA Symposium on Leisure Research, San Antonio, TX (Vol. 9).
49. Williams, D., Vaske, J. (2003). The Measurement of place attachment: Validity and generalizability of a psychometric approach. *Forest Science* 49, 830-840. <https://doi.org/10.1093/forestscience/49.6.830>
50. Xu, X., Xue, D., & Huang, G. (2022). The effects of residents' sense of place on their willingness to support urban renewal: A case study of century-old east street renewal project in Shaoguan, China. *Sustainability*, 14(3), 1385. <https://doi.org/10.3390/su14031385>
- in understanding place attachments and meanings. *Geoforum*, 108, 204-216. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2019.11.001>
42. Shumaker, S. A. (1983). Toward a clarification of people-place relationships: A model of attachment to place. *Environmental psychology: Directions and perspectives*, 2, 19.
43. Steele, F. (1981). The sense of place. CBI Publishing Company, Inc.
44. Trimbach, D. J., Fleming, W., & Biedenweg, K. (2022). Whose Puget Sound?: Examining place attachment, residency, and stewardship in the Puget Sound region. *Geographical Review*, 112(1), 46-65.
45. Tuan, Y. F. (1974). Topophilia: A study of environmental attitudes, perceptions and values.
46. Vaske, J. J., & Kobrin, K. C. (2001). Place attachment and environmentally responsible behavior. *The Journal of environmental education*, 32(4), 16-21. <https://doi.org/10.1080/00958960109598658>

نحوه ارجاع به این مقاله:

زیدی، سپیده، قلعه‌نویی، محمود و اسفنجاری کناری، عبسی. (۱۴۰۴). مرور دامنه‌ای بر مطالعات دل‌بستگی به مکان با تأکید بر رابطه آن با حس مکان. پژوهش‌های فضا و مکان در شهر، ۹(۳۶)، ۵۷-۸۲. <https://doi.org/10.22034/jspr.2025.2071409.1165>

DOI: <https://doi.org/10.22034/jspr.2025.2071409.1165>

URL: https://jspr.jdisf.ac.ir/article_732812.html

Copyrights:

©2023 by the authors. Published by Journal of Urban Studies on Space and Place.

This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)).

